

HORVÁTH GYÖRGY

Március 15-e a vajdasági magyar sajtóban*

A Szabadkán megjelenő *Szabad Hét Nap* 1996. március 14-i számának címlapjáról két, egymás kezét fogó, szerelmes pillantást váltó fiatal mosolyog ránk. Mellkasukon óriási kokárda. A hetilap hatodik oldalán pedig egy kis riport olvasható, *Március haváról - történelmi kioktatás nélkül* címmel, Krekity Olga tollából. A lírai indítás után „egy lány és egy fiú... Fiatalok, frissek, üdék...”, mondja el, mit is tud március 15-e ünnepéről. Nagyon keveset, derül ki. Inkább esik hát szó szerelemről és szeretetről, békevágyról és háborúellenességről, arról, milyen visszataszító is a felnőttek világa.

Előjáróban azonban el kell mondani, hogy e hetilap akár pártlapnak is tekinthető. S itt nem csak ama latens pártosságra utalunk, amely a politikai lapok zöménél fennáll, mivel e lap pártossága teljesen nyilvánvaló, ha leplezésére történnek is kísérletek. A főszerkesztő, Dudás Károly a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) pártelitjéhez tartozik, annak befolyásos vezetőségi tagja. Az sem titok, hogy a lap a VMSZ-többségű szabadkai önkormányzattól kap pénzbeli támogatást. Újabban pedig a *Szabad Hét Nap*ban jelenik meg a VMSZ közlönye is.

Ennek kiemelésére azért van szükség, mert a szintén szabadkai *Képes Ifjúság* áprilisi számában egy olyan írás olvasható, mely a *Szabad Hét Nap* fenti címlapfotóját és riportját veszi górcső alá. Mi több, leplezi le. P. A. *Na és a kokárda...* című „sajnálkozó reagálásában” az után nyomoz, miképpen történtek a nyilatkozatok és a fényképezés. Megkeresi a modellt álló és nyilatkozó leányt, aki elmondja, hogyan rendelték ki őt és táncospárját a fotózásra (mert mindketten a szintén VMSZ-befolyás alatt álló „Népkör” táncosai) úgy, hogy azt sem tudták, mi az apropó, az alkalomra csak a nagyméretű kokárdák kitűzése során derült fény. Az újságíró igen provokatív kérdéseket tett fel (pl. szégyellik-e a kokárdát, kitűznék-e azt rendőr jelenlétében vagy szórakozóhelyen), „azután belekötött abba, hogy miért nem ünnepeljük mi március 15-ét”, végül felszólított: „nézzünk utána tüzetesebben a magyar történelemnek.”

Mindezek alapján azt gondolhatnánk, hogy a *Képes Ifjúság*, a fiatalok havilapja a magyar nemzeti ünneppel kapcsolatban is olyan kritikus hangot ütött meg (egyébként elég ötletes formában), mint minden más téren, hisz mi sem természetesebb, mint a fiatalokra oly jellemző heves támadás minden tradicionális érték ellen. És mindezt talán jól” is gondolnánk.

Csak hogy a *Képes Ifjúság* egy ideje igen kemény csatát vív mind a *Szabad Hét Nappal*, mind a szabadkai önkormányzattal és polgármesterrel. Az ok nemcsak a generációs különbség, sokkal inkább pártpolitikai. Hiszen az ifjúsági lap főszerkesztője, Zorán Setyerov és a szerkesztőség néhány oszlopos tagja korábban a Vajdasági Magyar Ifjúsági Szövetség (VMISZ) vezetőségét képezte (a szervezet mára feloszlott), azét a VMISZ-ét, melyet nyugodtan tekinthettünk a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) ifjúsági szervezetének. A VMDK pedig élethalálharcot folytat a VMSZ-szel.¹ Ily módon a leleplező cikk mögötti szándék is egészen más konstellációba kerül.

Az ismertett eset méltán tekinthető akár paradigmaticusnak is. Egyfelől rávilágít arra, mi módon válhat egy nemzeti ünnep politikaipárt-esz közzé a szimbolikus politikálás terén. Másfelől arra is rámutat, mennyire nem egységes március 15-e megünneplése a vajdasági magyarok körében. Az is kiderül, hogy az ünnep nemcsak magáról az ünnepről szól, mert az ünneplés során a maguk teljességében megmutatkozhatnak, mi több, kiformalódhatnak a nemzeti-etnikai közösségen belüli ellentétek, amennyiben kifejeződik a különböző csoportok viszonyulása az ünnephez, illetve a benne foglalt értékekhez.

Ám 1996-ban március 15-e megünneplése nem csak a fenti kis összetűzést váltotta ki a vajdasági magyarság körében. S ennek gyökerei is sokkal mélyebbre nyúlnak, mivel ebben az

esetben már az ünnep léte is megkérdőjeleződik. Az igaz, hogy a régió igencsak kivette részét az 1848-9-es eseményekből (itt voltak az első nagyobb harcok s az utolsó győztes csata is, majd a forradalom leverése után itt is végigsöpört a megtorlási hullám az előző megtorlásokért), így a kollektív emlékezetben az első világháborúig igen mélyen él 48 emléke. Az a tény, hogy a Vajdaság Jugoszlávia részévé vált, mindent módosított. A magyar nemzeti ünnep teljes eltűnése a vajdasági magyar sajtóból azonban csak az 1950-es évek elején következett be, hogy aztán nyomát se találjuk egészen a nyolcvanas évek végéig. Ekkor kezdett el lassacskán pislákolni az ünnep fénye, hogy aztán a kilencvenes évek elején újult erővel ragyogjon fel: Ekkor fedezik fel újra március 15-e ünnepét, s ez nem csak az ünnep sajtóbéli jelenlétében nyilvánul meg (az újrafelfedezés kissé pejoratív fogalomnak tűnik, ám nem téveszthetjük szem elől, hogy a nemzeti ünnepet a francia forradalom során találták ki, kialakulása nem spontán jellegű). Fontos megjegyezni, hogy habár Erdélyben és a Felvidéken sem ünnepelheték meg a rendszerváltásig március 15-ét, e területek magyarsága ennek ellenére is minden évben megemlékezett a szabadságharcról, őrizte magában a forradalom szellemiségét és az „igazi” ünnepet. Nos, azt hiszem, a vajdasági magyarokra ez egyáltalán nem áll. Itt egy régen volt ünnep teljes elvesztése, feledésbe merülése után került sor annak újrakonstruálására. Hogy ez sohasem megy könnyen, problémamentesen, az világosan látszik, az ünnep sajtóbeli megjelenéséből. Ezért szeretném az alábbiakban két vajdasági magyar sajtótermék példáján figyelemmel kíséreni azt a folyamatot, melynek során - elsősorban 1991-től - az ünnep újrafelfedezéséről beszélhetünk. Metodológiai vitatható ugyan kizárólag a sajtóra szorítkozni, mivel ez szűkíti a levont következtetések érvényességi körét, ám úgy tűnik, mégis elegendő alapot nyújt a főbb karaktervonások megrajzolásához.

Az egyik vizsgált újság a vajdasági magyarok egyetlen napilapja, az 1944 karácsonya óta megjelenő *Magyar Szó*, amely 1988-ig igen erős, felülről jövő ellenőrzésnek volt kitéve, ezért teljesen rezsimhűnek kellett lennie. A helyzet az úgynevezett joghurtforradalommal” változott meg, amikor Milosevity nacionalista klikkje magához ragadta a hatalmat a Szerbiai Kommunista Szövetségben. A lap ekkor válik kritikussá, és alakítja ki ellenzéki hangvételét az uralkodó szocialistákkal, azaz Milosevity rendszerével, rendőrállamával szemben, annak ellenére, hogy a mai napig tulajdonképpen állami kézben van, mert léte az állami dotációtól függ. A *Magyar Szó* magát függetlennek, „a demokratikus közvélemény lapjának” vallja. Az utóbbi időben azonban hangja egyre apatikusabbá vált, főként a vajdasági magyarok belső helyzetének értékelésével kapcsolatban. A VMDK mindig is támadta a lapot, amiért „az nem képviseli a vajdasági magyarok érdekeit”. A VMSZ-szel egészen más jellegű a kapcsolata, mivel a VMSZ pénzzel támogatja a *Magyar Szót*, minek fejében beleszólási jogot kér, ennek következtében a lap egyre inkább elveszítette véleményező szerepét, s tevékenységét a tájékoztatásra korlátozta. A napilap ideológiai arculatát nehéz meghatározni, mert alapelve ugyan-a főszerkesztő szerint-az a Szabó Dezső-i gondolat, miszerint minden magyar felelős minden magyarért, de a magyar nacionalisták ennek ellenére folyamatosan liberalizmussal és kozmopolitizmussal vádolják.

A másik vizsgált sajtóorgánum az 1990 áprilisától megjelenő újvidéki *Napló*. A magát szabadelvűnek tekintő hetilap nem kimondottan liberális orgánum, sokkal inkább független, mely tulajdonjogi értelemben - lévén szó magánvállalkozásról-igaz is. Egy-két kivételtől eltekintve a lap készítői nem tagjai semmilyen pártnak. A *Napló* ellenzékiebb a *Magyar Szónál*, hangja kritikusabb, élesebb, a VMDK-val és a VMSZ-szel szemben is. De kritikája nem átütő erejű, „az ununk benneteket” jegyében valósul meg. E lap szintén egyveleg jellegű: hol átkozza a nemzeti hagyományt, hol dicsőíti. A *Magyar Szó*hoz hasonlóan a *Napló* is kissé elvtelenül a felszínen lavíroz, és kerüli a konfliktust, magára öltvén a tárgyilagosság subáját. Mindkét sajtótermék szem előtt tartja azt, amit a „vajdasági magyarság érdekeinek” szoktak nevezni, de amit a nemzeti hagyományhoz való zavaros, kidolgozatlan viszony beárnyékol.

E két lap kiválasztását az indokolja, hogy leginkább ezek foglalkoznak politikával, márpedig a vizsgált időszakban az ünnep újrakonstruálása a politikai ideológia egyik legfőbb célja, illetve a politikai üzenet megfogalmazásának eszköze, másrészt csak e két újságban vált hagyománnyá az ünnepi szám. A többi újság inkább családi lapnak tekinthető. Számításba jöhetett volna még a *7 NAP* is, de ez a vizsgálódás során azért mellőzhető, mert szokásos ünnepi cikkei nagyon is kötődtek a magyarok pártjához (kezdetben a VMDK-hoz), majd 1993-ban a hetilap megszűnt, hogy rögtön független sajtószervként alakuljon újjá, *Új Hét Nap* néven, s ebből egy év múlva kiváljon a teljes szerkesztőség (megalapítván a *Szabad Hét Napot*), tagjai már a VMSZ-hez kötődtek, míg az *Új Hét Nap* a VMDK lapja maradt (bár nem sokára az utóbbi megszűnt). Később az állami szervek újraindították a *7 NAP*-ot is. A heti-, majd havilapként megjelenő *Képes Ifjúság* sem mutatott március 15-e iránt nagyobb érdeklődést, legalábbis nem jelentetett meg ünnepi számot (mint ahogyan a különböző Hét Napok sem), legfeljebb egy-két történeti szakcikkkel áldozott az ünnep oltárán. Ez persze egy ifjúsági periodikum esetében teljesen érthetőnek tűnik, miképpen az is, hogy például a *Családi Kör* is helytörténeti és történelmi tárgyú olvasnivalót közölt, s az ünnep meghatározásával nem foglalkozott.

Nem árt éppen az ünnepi számok kapcsán felvázolni azokat a különbségeket, melyek a vajdasági magyar sajtót jellemzik a magyarországgal szemben. A magyarországi napilapok ünnepi számai két paradigmában tematizálódnak.² Az egyiket „liberális” paradigmának nevezhetjük (ide tartozik a *Magyar Hírlap*, a *Népszabadság* és valamelyest a *Népszava*), afirmatív és pragmatikus attitűd jellemzi, a jelen elsőbbséget kap a hagyománnyal szemben, az identitásválasztás szabad, de fontos érték a nemzethez tartozás. Az ünnepi szám alkalom arra, hogy a jelen problémáit megvitassuk. Olykor profanizáló, ironikus tendencia érzékelhető. A másik, a „konzervatív” paradigma képviselői az országos lapok közül a *Magyar Nemzet* és az *Új Magyarország*. A jelen itt a múltba ágyazódik, és a múltból eredő társadalmi normák mércéivel mérik a jelen eseményeit. Közös morális rendezőelveket tételeznek fel, s erős profetikus történelemszemlélet jellemzi őket. Ugyanakkor mindkét paradigmában az ünnep kitüntető alkalom a tanulságok levonására. Ez a kettősség a vajdasági magyar sajtóban is jelen van, ám bajba kerülnénk, ha a *Magyar Szót* és a *Naplót* el kívánnánk helyezni valamelyikben. A *Napló* ugyan sokkal erőteljesebben profanizál és ironizál, de nem tendenciózusan, és az identitásválasztás is szabad. A „liberális” elnevezés jelen van, ám a „konzervatív” is gyakran előfordul. Ez a *Magyar Szóra* is igaz, talán fordított arányban. Egy-egy szám, főleg a különböző évfolyamok cikkei egy-egy lapon belül is „ütik” egymást, zavaros, kidolgozatlan a hagyományhoz való viszony, történelemszemléletről egyáltalán nem is beszélhetünk (hisz csak helytörténeti, illetve történetmesélésre szorító cikkek jelennek meg). A pillanatnyi ötletek határozzák meg tehát e lapokat: „minden mehet”, egységes szerkesztési elv, átgondolt tervezés híján a lapba azok a cikkek kerülnek, amelyek megíródtak.

Az ünnep az államszocializmus időszakában

Figyelemre méltó, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt hatalomra jutása nem söpörte ki azonnal március 15-ét a vajdasági magyar sajtóból. Habár a második Jugoszlávia (1945-1992) egybetartásának egyik lényeges eszköze éppen a nacionalizmus lefojtása, általában a nemzeti identitás háttérbe szorítása volt, a kezdeti szakaszban a hagyományos nemzeti ünnepek teljes eltörlésére még nem került sor. Az új rendszernek szüksége volt egy kis időre, hogy létrehozza a maga ünnepeit, hogy azok elfoglalhassák a régiéik helyét.

Ennek megfelelően a *Magyar Szó*ban egészen 1955-ig fel-felvillan március 15-e fénye, ha új kontextusban és irányítottan is. Persze ez már nem is volt igazi ünneplés, csak kínálkozó alkalom egy-egy politikai üzenet megfogalmazására. Ha pillanatnyilag nincs szükség

aktualizálásra, vagy ha éppen nem lehet aktualizálni, akkor semmi sem jelenik meg a lapban; például '46-ban és '49-ben egy sor sem utal az ünnepre. Ha egyáltalán valami megjelenik; az korabeli anyag: Petőfi-vers ('45-ben és '48-ban is az *1848* című) vagy naplórészlet, vagy szemelvények Kossuth, Táncsics írásaiból. Ekkor még konkrét üzenet sem fogalmazódik meg a forradalom évfordulója kapcsán. Nyilván közrejátszik ebben az is, hogy a JKP ideológiailag még nem dolgozta fel 1848-49 eseményeit, s az sem mellékes szempont, hogy Marx bizony jókat írt a magyarok szabadságharcáról, ami ellen a délszláv népek is harcoltak.

Rehák László 1951-es cikkében arra emlékezteti a magyarságot, miként meríthet erőt a szabadságharc eszméiből saját küzdelméhez.³ 1952-ben az első oldalon azt hirdeti a cím, hogy „*Az igazi forradalom március 15-e*”, ám a hangsúly a kárörvendésen van: lám-lám, mire jutott e nagyszerű ünnep Rákosiék keze alatt, kik per pillanat Jugoszlávia nagy ellenségei. 1954-ben Rehák vezércikke ismét Magyarország csatlós mivoltára hivatkozva időszerűsíti az évfordulót. Világosan látszik tehát, hogy politikai üzenet csak akkor fogalmazódik meg, ha az a jugoszláv külpolitika malmára hajtja a vizet. Ám amint Magyarország is kikerül a sztálinizmus járma alól, s a két szocialista ország közötti kapcsolatok normalizálódni kezdenek, a magyar szabadságharc emlékének felelevenítésére már nincs semmi szüksége az államhatalomnak, ennek megfelelően 1955 és 1987 között egy sor sem utal március 15-re.

„A megfelelő alkalom”

A Tito halála után kialakult szövevényes hatalmi viszonyok 1988-ra annyira összekuszálódnak, hogy az szinte letisztulásnak-nevezhető, hiszen világossá válik a nacionalista vezetők dominanciája, s ez elkerülhetetlenné teszi Jugoszlávia felbomlását. Három évvel később a szerb, illetve a horvát és szlovén tájékoztatási eszközök között ekkor kibontakozó verbális háború véres valósággá válik. Az ideológiai lánc fellazulásával elindul a nemzeti ébredés és önszerveződés. Szerbiában Milosevity klikkje nemzetiszocialistává lesz - s innen már egyenes az út a „polgárháborúig”.

Elsősorban az ideológiai, konkrét formában a pártellenőrzés megszűnése eredményezte légkörben válik a *Magyar Szó* hangja szabadabbá, kritikusabbá - bár ez a *free speech*től még igen távol esik.

Az 1988. március 15-i *Magyar Szó* 10. oldalán, egy hatalmas reklám árnyékába eldugott kis színesre bukkantunk. A *(ni)*-vel szignált cikk címe: *P. S.* A szerző a *post scriptum*mal kezdi, majd az utcanevéknél köt ki: kiről neveztek el utcát a nagy magyarok közül. A Petőfi utcában megszólít egy öregembert, tudja-e, ki a névadó. A bácsika elmondja, hogy „Míg le nem hunyom a szememet, ebből a házból a Petőfi könyve ki nem lesz vive”. A szerző teljesen egyértelmű és érthető utalással zárja írását, ha nyíltan kimondani nem is meri: „Tudom én, hogy nem mind ily ragaszkodó. Ő büszke rá, hogy van Petőfi-kötete. Vártam a megfelelő alkalmat, hogy ezt közöljem másokkal is.” 1989-ben az ugyancsak *(ni)* tollából származó, hasonló jellegű írás *Dalolj, pacsirta* címmel már a címloldal bal alsó sarkában kapott helyet. A cikk középpontjába ismét a Petőfi-kötet került, amelyet szívesen forgat a szerző, még a katonasághoz is magával vitte, ahol ebből baja származott. Titok, hogy még mindig a merészség hiányzik az újság szerkesztői részéről; vagy személyes okok akadályozták a szókimondást. Szerkesztői intencióra vall, hogy másodsorra az ártatlan tartalmú írás hangsúlyos helyre kerül, s így szimbolikus jelentősége nagyot nő. Ám véleményem szerint inkább van szó a szerző eltökéltségéről, mintsem szerkesztői koncepcióról, megrendelésről.

Szintén az ünnep árnyalatnyi „megerősödésére” utal, hogy 1988. március 16-án csupán egy kis, hivatalos TANJUG jelentés számol be a 3. oldalon a magyarországi ünnepegekről, ám a következő évben e kis hír már a címloldalon kap helyet, a harmadikon pedig ötödoldalmi beszámolót olvashatunk arról, hogy Magyarországon „újra megünneplik március 15-ét állami és munkaszüneti ünnepként”.

Azonban 1990 sem hoz áttörést. A március 15-i szám címlapján semmi sem utal az évfordulóra, viszont a külpolitikai rovatban (!) olvashatunk arról, hogy végre szabadon lehet ünnepelni Magyarországon. J. Szabó József azzal, hogy *Március 15-e* című cikkében többes szám első személyt használ, egybemossa a magyarországi és a vajdasági magyarságot: „kissé félve és bizonytalanul idézzük fel a napot, [...] amely egy szabadságától és nemzeti identitásától megfosztott nép feleszmélése nyomán bontakozott ki.” S végül a konklúzió: „Most bátran és dicsőségük időközben felerősödött fényében léphetnek ismét elénk, s mi csakis emberi nagyságukat tiszteljük, március 15-ét pedig eszméik és küzdelmük folytonosságaként éljük meg.” A probléma adott: J. Szabó szemantikailag ködösít, amikor egységesnek tekinti a magyarságot. Az persze teoretikus kérdés, egységes-e és hogyan egységes a magyarság, ám az nyilvánvaló, hogy 1990-ben március 15-e megünneplése terén nem vehető egy kalap alá a két közösség, már csak eltérő körülményei miatt sem. Egyébként az ilyesfajta szemantikai ködösítés később folyamatosan jelen van az ünnepi számok cikkeiben: a szerző vagy a vajdasági magyarok nevében, vagy hozzájuk szól, ekkor az ünnep értelmezése hol a vajdasági magyarságra nézve történik, hol pedig egységes magyarságot posztulál.

Hogy 1990-ben még nem kerül előtérbe március 15-e megünneplése, elgondolkodtató. Éppen március elején a *Magyar Szó* tematikus különszámában elemzi széles körűen a vajdasági magyarság helyzetét. A vajdasági magyarok nemzettudata tehát ébredzik, megerősödnek korábban elmosódott kontúrajai. Csakhogy a politikai élet szereplői nem ismerik fel a nemzeti ünnep jelentőségét, s fel sem merül, hogy ki lehetne aknázni az identitástudat erősítésére. Ezt jelzi, hogy a *Magyar Szó* egyáltalán nem tudósított a helyi ünnepekről, vélhetően nem is volt miről. Az ünnep nem jelenik meg a sajtóban, noha adminisztratív-politikai akadály nem állt az ünnepi szám elkészítése előtt, hisz Szerbia ekkor már a (kvázi)-pluralizmus útjára lépett. Egymás után alakultak meg a VMDK helyi szervezetei, ám az ünnep - noha kiváló alkalmat nyújthatott volna a politikai agitáció számára - mégsem jelent meg. Ebből arra következtethetünk, hogy március 15-e megünneplése valójában megszűnt, s hogy nem a politikai klíma megváltozása a döntő újjáéledésében, s hogy legfeljebb adminisztratív úton lehet kierőszakolni egy ünnep gyors újrabevetését, kivárni a természetes folyamatot több időbe telik. Az ünnep újjáéledéséhez a „kollektív tudat” erejére is szükség van.⁴ De szükség van ünnepszervező emberekre is. Ők viszont 1990-ben még csak pártjuk megszervezésével vannak elfoglalva, a nemzeti ünnep reorganizációjával még nem törődnek. Pedig ehhez szakemberek kellenek - C. Lane kifejezésével élve -, a rítusok szakembereiből álló hivatásosok.

S ha az identitás szempontjából nézzük, rögtön érthetővé válik, hogy miért nem hozott 1990 áttörést. Főleg az újabb identitáselméletek - elsősorban Erik R. Eriksonéra gondolok - mutatnak rá az identitás folyamatszerűségére, arra, hogy az identitás soha nem befejezett, hanem a változó viszonyokhoz mérten, folyamatosan újrakonstruálja önmagát. A ma emberének nemzettudata is dinamikus kommunikációs és interakciós folyamat során alakul ki, és sohasem tekinthető befejezettnek. Az 1990-es év csak egy állomás a vajdasági magyarok új nemzeti identitása kialakulásának útján. Kétségtelenül fontos eleme a nemzeti identitásnak a nemzeti ünnep s a hozzá való viszony. S amennyiben elfogadjuk az etnikai identitás létrehozásában és megerősítésében játszott szerepét, kitűnik, hogy 1990. március 15-től az ünnep teljes felvirágzását „számon kérni” abszurdum, mert arra a potenciális ünneplők identitása még nem volt felkészülve, más körülményekről nem is beszélve (például arról, hogy pont ekkor emelkedett legmagasabbra az átlagkereset - majd' 800-1000 német márkának megfelelő összegre -, és az emberek inkább a pénzkereséssel törődtek, mert most legalább érdemes volt törődni vele).

Ezt támasztja alá az a fokozatosság is, amely a következő periódusban figyelhető meg: nevezetesen 1991 és 1994 között az ünnep szinte rítussá alakul, és így válik a vajdasági

magyarok fontos nemzeti ünnepévé. Pont a legválságosabb időkben, amelyek, mint tudjuk, mindig erősítik a csoporthoz tartozás iránti igényt, s ez éppen a közös ünneplésben nyilvánulhat meg.

Az ünnep újrakonstruálása (1991-1993)

Mivel a jugoszláviai események mindig lényegesen meghatározták és átformálták az ünnep kontextusát, ismét fel kell villantanunk azokat: 1991 márciusában már szórványos fegyveres összetűzésekre is sor került. A március 9-i belgrádi ellenzéki tüntetésen milliányi ember vett részt; a rendőrséggel való összecsapások során ketten meghaltak, este pedig a hadsereg tankjai is megjelentek a főváros utcáin. E tüntetések s maga a közhangulat rányomják bélyegüket a magyarok ünnepére is - a háború többé-kevésbé elkerülhetetlennek tűnik. 1992 márciusában Horvátországban már békének nevezett tűzszünet honolt, ám éppen ekkor kezdődött a boszniai-hercegovinai háború. Március 9-től ismét tüntetéssorozatra kerül sor Belgrádban. Kétségkívül nehéz idők ezek mindenki számára, amit katasztrofális gazdasági helyzet súlyosbít. A vajdasági magyarok ekkor szenvedték el a legnagyobb megpróbáltatásokat. Mintegy 30-35 ezren hagyták el a Vajdaságot (ma e területen legfeljebb 280 ezer magyar élhet a becsült 300-350 ezerrel szemben). A dezintegrálódó országban minden nemzet és kisebbség új integrációs formákat keres, így a magyarok is. A fenti politikai keret döntően meghatározta azt a periódust, melyben az új rítus kezdett kialakulni, amely természetesen március 15-e sajtóbéli megjelenésében is megmutatkozott.

Ha átlapozzuk a szóban forgó időszak március 15-i és akörül megjelent *Magyar Szóit* és *Naplóit*, rögtön szembetűnik, hogy egyre több teret kap március 15. S nemcsak mennyisége nő az ezzel kapcsolatos közleményeknek, hanem a minősége is, amennyiben fontosabbnak értékelhetünk egy ünnepi tematikájú vezércikket a gyermekrovatban megjelenő irodalmi szemelvénynél. Évről évre több az ünnepi megemlékezés. A *Magyar Szó* esetében 1993-ban már ünnepi számról is beszélhetünk, míg a *Napló* esetében ez az „áttörés” egy évvel később következik be. Az ünnep térhódítására utal az is, hogy a Magyar Szóban egyre több beharangozó kis hír, majd tudósítás jelenik meg a helyi és a központi ünnepekről, rendezvényekről. Azonban nem szabad eltúloznunk a formai változások jelentőségét, mert 1994-ig tulajdonképpen az ünnep az események szorításában vergődik, önálló életet még nemigen tud élni, bár kialakul bizonyos fokú autonómiája, amely mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy az írások egy részében programszerű elemek jelennek meg (program bármikor megfogalmazódhat, de nem pont ilyen elemekkel, mint itt). Így a *Magyar Szó* kulturális mellékletében, a *Kilátó*ban 1991. március 9-től négy héten keresztül helytörténeti cikksorozatot olvashatunk Kalapis Zoltán tollából *48-as emlékeink* címmel, mely a szabadságharc helyi vonatkozásait elemzi. Az aradi vértanúk egykori köztéri szobrainak sorsát kutatva megjegyzi: „nincs mivel dicsekednünk”, megrója a közösséget az emlékek elfeledése miatt, és kitűzi a célt: vissza kell állítani a ledöntött szobrokat. Szeli István március 15-i vezércikke a politikát kárhoztatja az ünnep feledésbe merüléséért, és nála már jelen van az, ami a későbbiekben hangsúlyossá válik: az ünnepet a lehető legtermészetesebb jelenvalóságként értelmezi a vajdasági magyarok életében, mintha az soha nem merült volna feledésbe az államszocialista érában. Szeli a 12 pont közül az utolsót így aktualizálja: „Legyen béke...” - e mögött viszont a jugoszláviai konfliktus veszélyeire való utalás rejlik.

A következő évben Burányi Nándor vezércikke is másokra hárítja a felelősséget az ünnep sorsáért: „El akarták venni az ünnepet tőlünk” - írja -, de „amíg (magyar) szív dobog; ünnepelni fogja az elnyomás, a zsarnokság elleni lázadásnak az évfordulóját.” Március 15-e, a zsarnokság elleni lázadás ünnepe az adott szituációban - egy katonai-rendőri államban háború idején - érthetően került a szabadság utáni vágy előterébe. Egy ironikus hangvételű cikk pedig azért rója meg a moravikai polgárokat, mert azok nem mernek Kossuth-szobrot állítani.

Március 16-án az első oldalon kapott helyet a moravicai ünnepségről szóló tudósítás. Az illusztráció - a zsúfolásig megtelt moravicai színházterem képe, amelyben a szorosán egymás mellett ülő emberek szinte az egész teret betöltik - azt sugallja, hogy „itt vagyunk, megmaradtunk-megmaradunk”. Ha tudjuk, milyen időszak is volt ez (mozgósításokkal, kényszerű emigrációval, bujkálása) telített), nem irreális ez az interpretáció.

1993. március 15-én nem jelenhetett meg a *Magyar Szó*: nem kaptak papírt a Jugoszlávia ellen bevezetett gazdasági bojkott miatt. 14-én és 16-án röpiratszerűen, egy-egy oldalon jelenik meg a lap, melyben tájékoztatják az olvasókat az előállt helyzetéről, de az ünnepségekről is közölnek kis tudósításokat. Érdekes, hogy a sajtó megjelenésért folytatott harcának ecsetelése közben sem kapcsolják össze a körülményeket az egykori március 15-i történésekkel. Március 17-én ismét megszokott terjedelmében jelenik meg a lap, s kétoldalas március 15-i ünnepi megemlékezést közöl, melyben a programszerűség dominál. Ágoston Mihály szerint: „Nemzetünknek nem mártírokra van szüksége, hanem okos vezetőkre”; „március idusán, egy végletesen elszomorító korban, mi, magyarok és nem magyarok, álmodjuk meg ezt a másik vértelen forradalmat”. Az emelkedett hangulatú publicisztika a múlt eseményeit olyan forgatókönyvként aktualizálja, melyet újra alkalmazni kell. Az ünnep tehát itt nem emlékezés, nem önmegjelenítés, hanem alkalom az instrumentális cselekvés meghatározására. A másik fontos írás (Mirnics Károly: *Tenni kell és mindjárt holnap*) ugyancsak a márciusi ifjak üzenetének jelenlegi körülményekre való alkalmazását sugalmazza: „Minden erőnkkel támogatni kell a jugoszláv társadalom demokratizálását.” A sajtó segítse a nemzeti kisebbség fennmaradását, ehhez szerb-magyar barátság kell: Március 15-e demokratikus hagyományából meríteni lehet a helyes politikai cselekvés meghatározásakor. Áttételesen két másik cikk is hasonló hangnemben foglalkozik azzal, mennyire van jelen 1848-49. Az itteni magyar nyelvű történelemtudományokban, mennyit tudnak a fiatalok a forradalomról, s habár expliciten nem mondják ki, de érzékeltetik, hogy ezen változtatni kell a nemzeti identitás erősítése érdekében, hiszen „történelmében (is) él a nemzet”. Bár paradox módon a cikkíró a diákok tájékozottságát egy röpké körkérésre adott válaszaik alapján megfelelőnek tartja, mégis változásokat sürget (véleményem szerint az interjúk inkább a fiatalok hézagos tudását tanúsítják).

Mint látható, az egyre válságosabbá váló helyzetben az ünnep felelevenítése nem a hagyományok alapján ment végbe, hanem jellegzetesen expresszív és aktivista módszerrel: pontosan tisztázni kell a helyzetet (mi van?), majd meghatározni a célokat (mit kell elérni?), végezetül a program megvalósításának útját is ki kell jelölni (mit kell és hogyan tenni?) - s a *Magyar Szó* tematikus cikkeinek zöme, melyek nem irodalmi vagy történelmi-helytörténelmi jellegűek, e periódusban ennek jegyében íródtak. A programszerűséget leghatásosabban és expliciten Dudás Károly fogalmazta meg a *7 NAP* egyikvezércikkében. Noha az 1991. március 15-én megjelent számban egyetlen ünnepre vonatkozó utalást sem találunk, két héttel később (!) Dudás a következőket írja: „A visszahúzódóban lévő Vörös-tenger mélyéről kell most a karácsonyunkat, a húsvétunkat, a pünkösdszünetet, a mindszentünket, a március 15-énket előhalászni. Életet lehelni beléjük, korszerű emberi tartalommal megtölteni őket.” E mondatból kiviláglik, hogy a rég elfeledett ünnepet - nem mellékes ennek beismerése - elő kell halászni a múltból, azaz maga az ünnepváltás a program; ha nem is fogalmazódik meg, mi célból.

A *Magyar Szó* még az ünnep után két héttel is jelentet meg március 15-re vonatkozó írást a Kilátóban, melyet ekkoriban Bálint Sándor szerkesztett. Ha tudjuk, hogy később főszerkesztőként az ő nevéhez fűződnek a *Magyar Szó* igazi, március 15-i ünnepi számai, úgy nem árt elgondolkodni azon, milyen mértékben beszélhetünk az ünnepről mint autonóm rítusról, mely alapok szerkezetére is kihat, s mennyire fontos az olyan eltökélt személyek szerepe, mint Bálint Sándor, kit tevékenysége alapján a „rítus szakemberének” is nevezhetnénk.

Ám az újságírók nagy része nem tud mit kezdeni az ünneppel. Tünetértékű, hogy 1991. március 17-én a *Magyar Szó*ban három helyütt is szóba kerül a sajtószabadság kérdése (ekkor járja a 7 *NAP* kálváriáját a főszerkesztő személyének kinevezése körül), de csak egy polgárok által kiadott közleményben kapcsolódik össze egyértelműen március 15-e a sajtószabadság ügyével. A *Délmagyarország* főszerkesztőjével készített interjú témája a magyarországi sajtószabadság, még sincs benne utalás március 15-re. Kiss Erzsike *Szabad?* című cikkében viszont így ír: „Az már csak a véletlen műve lehet, hogy számomra a sajtószabadság gondolata márciushoz kötődik. A márciusi ifjak által vezetett rebellis tömegek fogalmazták meg először a sajtószabadság igényét.” „A véletlen műve” - írja, s ezt értelmezhetjük pontatlanságnak, de elszólásnak is, amely rámutat arra, hogy nem véletlen, hogy csak véletlenül köti a sajtószabadságot március idusához.

Az 1990 áprilisában indult *Napló* „későn ébred”. 1991. március 12-i számában csak a budapesti helyzetjelentésben olvashatunk az ünnepről a magyarországi pártok harcával kapcsolatban. Igaz, március 5-től négy héten át közli Spira György *A nemzetiségi mozgalmak Magyarországon Ferenc József uralomra jutása után* című cikkét. E cikksorozatot újabb követi, mely a magyar-délszláv együttműködési kísérleteket (1848-67) veszi számba. Csakhogy ilyesfajta munkák általában helyet kapnak a lapban, nem kell hozzá alkalom, kérdés, hogy az időzítés szándékos volt-e, vagy csak a véletlen műve. Nincs konkrét utalás a közelgő ünnepre a március 12-i címlapon, amelyen a Bastille bevételét látjuk, „1789 Bastille - 1991 Belgrádi TV” felirattal, mely a belgrádi tüntetésekre utal, amikor az ellenzék a „TV-Bastille” megrohamozására készült. Talán azért, mert a strukturális hasonlóságok 1789 és 1848 között közismertek? Szintén e tüntetésekkal és a sajtószabadság kérdéseivel foglalkozik *A belgrádi tavasz* című cikk is, ám ez sem utal konkrétan március 15-re. A március 26-i címlap felirata: „Márciusi ifjak”, s négy fiatalembert ábrázol, amint a tüntetés egyik sebesültjét szállítják. Itt már nyilvánvalónak látszik az allúzió. Annál is inkább, mert a lap március 19-i számában a szerkesztőség igyekszik pótolni mulasztását, ebben már van ünnepi anyag, melynek szakrális és patetikus jellege feltűnő. Majdnem ugyanilyen késés tapasztalható a következő évben, ami arra utal, a szerkesztők nemigen tartották számon március 15-ét, nem várják, s csak akkor kezdenek el foglalkozni vele, amikor már késő, mert az ünnep elmúlt. Bár '92-ben a március 4-i szám Csurka-interjúja már érinti március 15-ét, de március 11-én ismét az újabb, a „második belgrádi tavaszé” a főszerep, és ezúttal már hajlamosabbak vagyunk a tavaszi, 1848-as és 1992-es forradalom közti áthallásra, ám konkrét utalás most sincs. Ellenben hátul, a 18. oldalon, egy bankreklám árnyékában, ráadásul *Hirdetőnapló* szalagcím alatt ott az ünnepi cikk, melyben a szakrális felütés után megfogalmazódik az ünnep funkciója: „Ennek a napnak magyarságunk egyszerű, ám tartalmas megtartásában volt kulcsszerepe” (csak *volt* - írja!). A március 18-i szám címlapján a megkoszorúzott Kossuth-szobor mellett két ünnepi írást találunk. Bódis Gábor bevallja, hogy a háború utáni generáció számára semmit sem jelentett március 15-e, megállapítja, hogy „a magyarságtudat - vagy nevezük bárminek - az eleinte brutális, majd később ravasszá vált tilói politika hatására elkorcsosult”; a cikk végének lakonikus zárása: „Talpra magyar, hí a haza! De hova?” Csubela Ferenc viszont politikushoz illő komolysággal írja: „Március üzenete: a szabadság nem könyöradomány. Azért harcolni, küzdeni kell. A szabadság szent dolog.” De jut még ünnepi írás - technikai okok miatt kimaradó - a következő hét *Napló*jába is.

1993. március 17-én a *Napló* címlapjának karikatúrája - mely csak annyiban karikatúra, hogy karikaturista rajzolta - a vajdasági magyarok siralmas helyzetére utal: a biztosítótűvel átszúrt kokárdából vér csorog. Keszég Károly vezércikke alkalomként kezeli a dátumot: fennköltebb hangnemben lehet beszélni a sorskérdésekről. A cím - *Az én tizenkét pontom* - jelzi az írás személyes hangnemét, ebben tényleges szabadelvűség mutatkozik meg: az egyén fontosabb mindenféle, kollektivistá eszménél: De, Keszég írásában ott a mind gyakrabban

felbukkanó toposz is: „nemzeti létünk alapja a nemzeti kérdés tisztázása a más népekkel való együttélésben.”

A *Napló* azonban még ekkor sem tud igazán mit kezdeni az ünneppel, egész oldalon közli Csupela Ferenc moravica-i ünnepi beszédét; noha ez a *Magyar Szó* szokása (a beszédnek hangsúlyozottan az az üzenete, hogy „a szabadság nem könyöradomány”). Annál beszédesebb az illusztráció fénykép az ünnepi istentiszteletről, a megkoszorúzott Kossuth-szoborról és egy magyar zászlót tartó táncospárról -, a képek már jelzik, hogy a *Napló* számára is egyre fontosabb a nemzeti hagyomány felvállalása. Pontosabban: fontos ez is, hiszen mint láthattuk, a *Napló* ez idáig nem nyújtott egységes képet az ünnepről, teljesen a szerzőtől függött a hozzáállás. Aki akart, patetikus volt, aki akart, ironikus - a szerkesztő bármit közölt. Egységes kép tehát nem bontakozott ki.

A rítussá vált ünnep

Annak ellenére, hogy a rítusokat és mítoszokat mintegy automatikusan a primitív közösségek, a premodern élet velejárójának tekintik, úgy tűnik, a szociológiai szakirodalomban a modern világ jellemzésekor is használhatóak e fogalmak.⁵ Mannheim éppenséggel arra mutat rá,⁶ hogy noha a behatoló civilizációs tudás mindinkább kiszorítja a mitikus mozzanatok a mindennapi tapasztalatból, még mindig vannak mitikus és mágikus alkotóelemei. Durkheimmel szólva írja: „A világ kollektív képzetektől hemzseg, melyeknek hatalma a csoporttagok felett kikezdehetetlen. A világ nem akármilyen, végtelen sok irányban áthatolható tapasztalattér, hanem sajátos, csak a közösség tagjai számára létező összefüggés, saját világ, melybe csak az képes behatolni, aki részese annak.” Mannheim meglátásai azért aktuálisak ezen a ponton, mert rámutatnak, hogy jelenkori mindennapjaink valóságmegragadása, ha nem is maradéktalanul olyan, mint a primitív társadalmaké, de a strukturális rokonság igen erős. (Ennyiben a rítus fogalma még mindig használható.) Nem mellékes, hogy a „közösségileg meghatározott létező [...] a hozzá tartozó, konjunktív meghatározott fogalmi apparátussal együtt - ide értve a kollektív képzeteket is - állandó keletkezésben van”. Esetünkben viszont még arról is beszélhetünk, hogy 1990-ben a vajdasági magyaroknak, mielőtt megújították kollektív fogalmi apparátusukat, előbb új társadalmi teret kellett létrehozniuk.

Egyesek értelmezésében a rítusok széles köre olyan politikai és szimbolikus jelentőséget kapott, amely elősegíti a kollektív azonosulást; a régiek új jelentéstartalmakkal gazdagodnak, de újak is képződnek. Maga a nemzeti ünnep is felfogható rítusként, a szimbolikus politizálás rítusaként, amely a társadalomról alkotott irányadó, hivatalos, a közvélemény tudatába szánt képet formálja és erősíti meg, illetve mutatja be, s ekkor a rítus legitimáló funkciót tölt be, mert segít az elit autoritásához való állampolgári hűséget fenntartani. E politikai rítust természetesen lehet különbözőképpen értelmezni; benne több paradigma is megnyilvánulhat, ekkor a politikai rítusok sajátos, egymással szemben álló modelleket reprezentálnak, vagyis az ünnep alkalmával a politikai szimbolizmus terén folyhat a csoportok közti harc.

Durkheim funkcionális gondolatát kell felelevenítenünk az ünnep 1994-es sajtóbéli megjelenésének elemzésekor. Durkheim szerint a rítusok és mítoszok stabilizálják és egyesítik (igaz, nála főleg a primitív) társadalmakat, elősegítik a konfliktusfeloldást, a konszenzusteremtést, és harmóniát szülnek. Éppen valami ilyesmi figyelhető meg ebben az évben: mindenütt ünnepségek zajlanak, közösen és együtt, megosztottság nélkül. A *Magyar Szó* igazi ünnepi számmal rukkolt ki, a lap egyharmadát ünnepi anyag tölti meg. A címlapon az erős szakralitással átítatott Petőfi-vers, az *1848*, mely a szakrális szókészlet egész arzenálját felvonultatja - „S a reggeli imádság fejében / Istenünknek vérrel áldozunk /.../ Beteljesült az Írás / Jósolatja: egy nyáj, egy akol. / Egy vallás van a földön: szabadság! /... ./ Régi szentek / Mind elestek, / Földült szobraik kövéből / Új dicső szentegyház épül”... -, s

mely egy új, de egységes „vallás” utáni igényt fejez ki - éppen azt, amelyre a vajdasági magyaroknak szükségük van. Bálint Sándor vezércikkének harmadik része pedig nemcsak szakrális szókészletével, de az ünnep szakralizálásával is kitűnik: „március 15-e a vajdasági magyarság legszentebb ünnepe.” Szintén a címoldalon látható Léphaft Pál rajza: egy tenyér kokárdát nyújt felénk-íme, néktek az ünnep, valami ilyesmit sugall a rajz. *A Magyar Szó* tehát erősen szakrális felütéssel kezd, s ez annak jele, hogy - Robert Bellah kifejezésével élve - az ünnep tisztelete már-már vallásos, megállapodottan szertartásos, s ez csak statikus helyzetben lehetséges. És 1994 már ilyen év: túl a nagy társadalmi megrázkódtatásokon s a kezdeti tapogatódzáson az ünnep igazán emelkedett, élesen elkülönül a mindennapoktól, akár a hétköznap a vasárnaptól.

A *Magyar Szó* következő négy oldalán pedig csupa nyugodt hangvételő, polémiamentes történeti tárgyú írás kapott helyet, melyeket legtalálékosabban Nietzsche szavaival „antikvárius történelemszemléletűnek” nevezhetnénk. E béke annak is köszönhető, hogy a vajdasági magyar történészek, néprajzosok; a társadalomkutatók körében nemigen alakultak ki elméleti és metodológiai szempontok alapján csoportosuló táborok. Így vita sem lehet köztük, mely hangsúlyosan éppen egy ünnepi számban nyilvánulhatna meg.

A *Napló* címlapján Kossuth képe, benne kétoldalas interjú Tőkés Lászlóval, melyet korábban készítettek, de március 15-ére tartogattak. Tőkés morálprédikációja is Kossuth alakját emeli ki, rá hivatkozva kapcsolja össze a morál és a politika szféráját: „A mi politizálásunknak kell, hogy legyen egy morális dimenziója.” A *Napló* is nagyobb teret szentel az ünnepnek, szintén kiemelten kezeli, de nem annyira, mint a *Magyar Szó*. A történeti cikkek itt is csak eseménytörténetre vállalkoznak, s ez eltávolítja az ünnepet a mától, nem aktualizálja az egykori eseményeket. A *Napló* az ünnep értelmezését a politikusokra bízta, az ő beszédeiket közli vagy idézi. Főleg a VMDK politikusai számára alkalom az ünnep arra, hogy aktuális kérdésekkel foglalkozzanak, bár általánosabb célokat is megfogalmaznak: józan és türelmes politizálásra van szükség, fegyvertelen harcra az autonómiáért. Jeszenszky Géza szerint a vajdasági magyarság magatartása azért is példamutató, mert nehéz helyzetben is sikerült megőriznie egységét (ez ma már furcsán hangzik!). Az ünnep kapcsán tehát értékek fogalmazódnak meg: „a kor parancsaihoz igazodó” egység-egységesség, békés együttélés más nemzetekkel, türelem, józanság. Elsősorban az egység értéke nő, éppen akkor, amikor már érezhetőek a párton belüli ellentétek, melyek a VMDK nemsokára bekövetkező kettészakadásához vezettek.

Nem véletlen Kossuth személyének kiemelése sem, annak ellenére, hogy 1994-ben volt halálának centenáriuma, s ez külön alkalmat is teremtett alakjának felidőzésére, s hogy a Bácskában korábban igen erős Kossuth-kultusz volt. Március 20-án egy egész oldalon ráemlékezett a *Magyar Szó*; a *Napló* pedig cikksokrot szentel emlékének *Kossuth Napló* címmel. A „Kossuth vagy Petőfi” vita ugyanis folyamatosan jelen van a magyarországi ünnepértelmezésekben: ki tekinthető a forradalom vezéregyéniségének, s egyik vagy másik alakjának előtérbe helyezése bizonyos álláspontokat, üzeneteket, érték- és cselekvésorientációkat implikál. (Jellemző, hogy míg Magyarországon él az örök vita: „Kossuth vagy Széchenyi”, addig a vajdasági magyar sajtóban Széchenyi az ünnep kapcsán meg sem jelenik e periódusban! - bizonyítván az itteni ünneplés féloldalasságát.) Ezért kelt figyelmet, hogy az 1991-96 között, március idusa táján megjelent *Magyar Szó*kban és *Napló*kban Kossuth képét vagy szobrát összesen tizennyolcszor (egyszer még édesanyját is) közölték, míg Petőfiét csak egyszer. Ugyanígy se szeri, se száma a Kossuthal foglalkozó írásoknak. Igaz, folyamatosan jelennek meg Petőfi-versek is (zömmel a gyermekrovatban!), de csak egyetlen, irodalomtörténész tollából származó munka helyezi őt a centrumba „a hős ifjúság vezéréként”. Amíg Petőfi expresszív, robusztus, lángoló, halálig küzdő, gyakran meggondolatlan hévvel telített alakja a forradalom, a fegyveres harc szimbóluma, addig Kossuth a megfontoltságé, a kimértségé, a bölcsességé, s az sem mellékes; hogy a

szabadságharc második felében már hajlott a nemzetiségekkel való kiegyezésre, megbékélésre. Kossuth alakjának előtérbe állítása megfelel annak az igénynek, amelyet a vajdasági magyar politikai elit, illetve a magyar kisebbség többsége is akar: békét, kiegyezést, jogokat - de konszenzuális módon, és semmiképpen sem a Petőfi névvel fémjelezhető, fegyveres harc árán. Tehát nem Petőfi, hanem Kossuth kell, az általa megtestesített értékek a relevánsak.

Innováció és integráció

Az 1991-94-es periódus összefoglaló értékelésekor célszerű különválasztani az első három évet, amikor az ünnep innovatív funkciója került előtérbe, ha mégoly kezdetleges formában is. A vajdasági magyarság számára az ünnep annyiban volt innovatív, hogy kitűnő alkalmat nyújtott annak kinyilvánítására, hogy új integrációs formára van szüksége. Leszámolnak a régi ideálokkal - ebben mindkét lap jeleskedik -, ám az új eszmények megteremtésében kevésbé hatékonyak. A „mások vagyunk, mint ők” tudatának megfogalmazása könnyebb, mint a mi-tudaté, amely inkább tűnik az egyetemes magyarsággal való közösségvállalásnak, semmint a vajdasági magyarságtudat kimunkálása eszközének. Megjelenik az igény egy új „civil” vallás létrehozására, a nemzeti ünnep teljes birtoklására és aktivizálására a közösség integrálása érdekében, de érdemben nem valósul meg. 1994-ben a hagyomány teljes újrakonstruálásának lehetünk tanúi. Innováció és tradíció egyidejű, paradox megjelenítésén azonban senki sem tud túllépni: amíg a tradíció vitatott ('93-ig), addig az innovatív program hangsúlyozódik, ám ahogy '94-ben a tradíció megerősödik, s mintegy az új rítus alapját képezhetné, azonnál csökken az innovatív, s nő a hagyományt ápoló, pátosszal és szakrális elemekkel megtűzdelt cikkek száma.

Mindez azonban akkor történt, amikor a rítus voltaképpen még ki sem alakult, meg sem erősödött. A későbbi események ismeretében biztos állítható, hogy további innovációra lett volna szükség az integráció új formájának hatékonyabb kidolgozása érdekében. A VMDK-a belüli szakadás ugyanis az elkövetkező két évben elsöpörte a megerősödött ünnepet mint integrálóerőt, mint olyan erőt, amely a közösség szimbolikus újrateremtését segíti elő.

Más kérdés, hogy az ünnep talán még ennyire sem konstruálódik újra, ha nem tör ki a háború. Ilyen időkben nagyobb a létbizonytalanság, a kétség, s nő az igény a közösségtudat erősítése, az egyéni pozíciók biztosítása és az új rítusok iránt, amelyek valamelyes védelmet jelentenek az egyén számára. A „mi lett volna, ha nem lett volna háború” kérdése azonban a pusztá fölvetésnél többet semmiképpen sem érdemel.

Ünnep a politikai harc harapófogójában (1995-1996)

1995-ben a *Magyar Szó*ban az ünnepélyes külsőségek még erősödnek, például a lap fejlécét pirossal nyomják (ezt a szint korábban az állami ünnepeken, a vasárnapi számon, '90-től pedig a nagy keresztény ünnepeken használják), s az ünnepi anyag a lap egyharmadát teszi ki. Tartalmi szempontból azonban hátrálás, visszafogottság érezhető. A cikkek hangja kevésbé patetikus, és szakralitásuk is kisebb fokú, egyesek magát az ünneplést is megkérdőjelezi a vajdasági magyar politikai élet megosztottsága miatt. Petőfi aktivista verse, a *Csatadal*, a március 10-i szám gyermekrovatóban kap helyet. Krúdy demitologizáló írása bemutatja, hogy a pesti polgárságot inkább félelemmel és gyanakvással töltötték el a forradalom, eseményei, mintsem lelkesedéssel. Mindennek jelentősége abban áll, hogy ekkor már javában dül - és gyakran övön aluli ütésekkel zajlik - a harc a VMDK és a VMSZ között; a marakodás csaknem az egész szociokulturális életet eluralta és megosztotta: A 11-i *Kilátó* fő helyén Burányi Nándor is erről ír, *A modor és a taktika hiánya - ünnepelni tudunk-e az ünnep nagyságához méltóan* címmel. Hivatkozik Széchenyi Kossuth-kritikájára, párhuzamot von a

boszniai történésekkel, és rámutat arra, hogy a modor és a taktika hiánya a vajdasági magyarokat is tévútra vezeti, miként azt Széchenyi feltételezte Kossuth politikájával kapcsolatban, ezért a magyaroknak egymással kell először is megbékélniük. Széchenyi alakja tehát előkerült. Azé a Széchenyié, aki nem a szabadságharc központi figurája ugyan, de jelképe annak, hogy válságos helyzetben félre kell tenni a politikai nézetkülönbségeket, s a magyarság érdekében egységesen kell fellépni. „A legnagyobb magyar” nevezetes *Napló*jában Batthyányt és Kossuthot ostromozza, látja a forradalom baljós jeleit, mégis miniszterséget vállal. És ez lesz az 1995-96. évi két ünnep fő üzenete: vagy belátják a magyarok a helyzet súlyosságát, és kiegyeznek egymással, vagy pedig elvesznek megosztottságuk miatt. A tudósítások címei is ezt fejezik ki: *Ünnepeljünk együtt!*, *Megosztottan elveszünk*. Március 15-én a vezércikk egyik komponense még hangsúlyosabban ki van emelve, s szintén az ünnep problematikus voltát boncolgatja, ha más szempontból is: „A mai nemzedékre az egészből már csak az ideál maradt, az ideálnak is csupán az eszmei része, a többi kézen-közön mind elveszelődött.” Burányi Nándor *Öröm is, szégyen is* című cikke pedig a *Magyar Szó* március 15-i számait átnézve megállapítja, hogy nincs mivel dicsekedni, hiszen a napilap sem törődött az ünneppel. A humoros oldalon Petőfi karikatúráját láthatjuk, egy őt ironikusan bemutató szöveggel. Az ünnep utáni szám is a megosztottság értelmetlenségét és a megbékélés szükségességét hangsúlyozza, többször is kimondva: „ha nem tudunk megbékélni, ne is ünnepeljünk.”

1995-ben a *Napló* is kezd elfordulni az ünneptől, melynek aktualizálása immár nem a magyar-szerb, hanem a vajdasági magyarok közti viszony taglalására kínál alkalmat. Az üzenet itt is a megosztottság ellen, a megbékélés mellett szól: „1848 összetartásra int.” Keszég Károly vezércikke a két évvel korábbihoz képest igen visszafogott, az érzelmek áradatát az irónia váltja fel: „Nosztalgiázzon, akinek van hova”; „Más az évszázad, az ország, a költő”; „Személyre szól az élet még a kollektívában is” - írja, s ezzel nemcsak szabadelvűségének ad hangot, hanem a vajdasági magyar politikusok nemzetben gondolkodására is reagál.

A *Magyar Szó* 1996-os, ünnepi számában már az ünnepi anyag terjedelme is csökken (a korábbi négyoldalas blokk egyre zsugorodik, és egyre jelentősebb része kerül ismét a gyermekrovatba). A lap a történeti cikkeken kívül a helyi ünnepekről közöl tudósításokat, leginkább a „fejmosó” szereplőket, a pártsemleges lelkészek prédikációit idézi, melyek megrójják a két rivalizáló szervezet politikusait: „Térj eszedre, magyar népem!”, de ha nem, s ha csak így lehetséges az ünneplés, hát inkább ne is legyen. A vezércikk végső üzenete is ez: „...nem maradhatunk süketek negyvennyolc üzenetére: a közös célért önzetlenül s nem egymást gáncsolva kell harcolnunk.”

A *Napló* is hasonló szellemet tükröz. Keszég vezércikke a magyarkodókat, a VMDK-t és a VMSZ-t támadja. A címlap karikatúrája is erőteljesen erre utal: két alak verítékezve próbálja magához ragadni a kokárdát, a felirat pedig: „Márciusa végeken”. Tóth Livia *Több nap, mint ünnep* című írása vallomás arról, miképpen vált számára egyre fontosabbá március 15-e ünnepe (és a magyarságtudat) a mindenkire ráerőszakolt szocialista ünnepek helyett, ám már „megint el akarják venni az ünnepeimet”, politikai játékaik martalékává tették, kisajátították a pártok, s ezért ünnepelni sincs kedve. A *Napló* egy nyolcoldalas *Dokumentumnapló*val az emlékezés terepére távolítja az ünnepet, melyben korabeli képekkel átfogóan bemutatja a szabadságharc nagy eseményeit, alakjait, helyszíneit. Március 15-e történelmi emlékké szelídül, nem nyújt alkalmat a politizálásra - ez a depolitizáltság visszahatás a túlpolitizáltságra. A *Napló* március 20-i és 27-i számában is helyet kap e téma. Keszég vezércikkében már-már az ünnep mellőzésére szólít fel: „de végül is olyan nap ez, mint a többi.” „Nálunk ez a megosztottság jelképe, ott (Magyarországon) a demokráciáé. S ez azért tanulság. Mondjuk, nem kell nekünk mindent elsajátítanunk.” Keszég itt egyenesen importcikknek nevezi az ünnepet, amelyet ha már úgyszem tudnak méltóképpen megünnepelni, legegyszerűbb nem is ünnepelni. Bourdieu-vel szólva, a *Napló* „a legjobban s

egyszersmind a legrosszabbul őrzött titkot” leplezte le, kimondván, hogy az ünnep eszköz a politikusok kezében, s nem szent pillanat, ráadásul nem is „természetes” ünnepe a vajdasági magyaroknak.

Egyébként a két párt az utolsó két évben az ünnepet elsősorban nézeteinek propagálására használta fel. Dramaturgiai nézőpontból elemezve a kérdést, az ünnep számukra színpadul szolgál, hogy nem mindennapi módon fogalmazhassák meg céljaikat és üzeneteiket, egyszersmind pártjuk úgynevezett azonossági emblémáit. Mindkét párt úgy gondolta, hogy övé lesz az elsőség, a vezető szerep a vajdasági magyarok központi ünnepein. Már az ünnep előtt elkezdődött a polémia az újságban, hogy az egyik párt ki akarja sajátítani a nemzeti ünnepet, mire a másik ezt cáfolja, arra hivatkozik, hogy „felkínálta” a közös szervezést, de ezt emez a párt nem fogadta el. A helyen is vitatkoznak. A VMSZ ‘96-ban Moravicán szervezi meg a „központi” ünnepeket, a VMDK Magyarittabén. S e két helység szimbolikus jelentőséggel bír. Tudniillik a VMSZ bázisa erősebb a magyar többségű önkormányzatokban (ilyen Szabadka), míg a VMDK bázisa a perem- és szórványmagyarok helyeiben van (ilyen Magyarittabé). Ha leegyszerűsítés is, de igaz, hogy a VMSZ inkább a tömbmagyarság érdekeit képviseli a mindennapi politizálásban, hisz egyszerűen itt van tere és lehetősége (itt állnak rendelkezésére az eszközök is), a VMDK viszont peremre szorult, miután elvesztette pozícióit a magyar többségű önkormányzatokban. Regionális harcnak tekinthető ez, mely az ünnep kapcsán, az ünnep helyének kijelölése kapcsán manifesztálódott. A tér kijelölése tehát szimbolikus jelentőségű. Bourdieu a franciaországi regionális harcokat elemezve egyenesen azt állítja; hogy „a harcok tétje olyan hatalom; amely kikényszerítheti a világ egyfajta szemléletét (vízióját) a fölosztás (divízió) elvei alapján”.⁷ A reprezentáció helyéért folytatott harc voltaképpen az identitásért, annak milyenségéért folytatott harcot jeleníti meg esetünkben is.⁸

1995-96-ban tehát az ünnep varázstalanítása folyik. Míg a kilencvenes évek elején az újrakonstruálására tett kísérleteket vehettük számba, a legfőbb erény ekkor a morálprédikációtól áthatott itt- és megmaradás, a megbékélés és a kossuthi bölcsesség elvének alkalmazása a vajdasági magyarság érdekeinek megvalósításáért folytatott fegyvertelen harc során. 1994-re az ünnep szinte már rítussá vált, 1995-96-ban március 15-e a szimbolikus politizálás eszköze, a két párt harcának martaléka. A sajtóban eleinte fokozatosan mind nagyobb hangsúllyal jelenik meg az ünnep, március 15-e értelmeződik és értelmez maga is, ám az utolsó két évben a pártharcok folyamányaként elvész a pátosz, a fennköltség, a szakralitás. 1993-tól ünnepi számokról is beszélhetünk, s a helyi ünnepek is felveszik azt az alakzatukat, melyet évenként megismételnek. Minden jel arra utal, hogy a forradalom évfordulója rítussá válhatott volna, de a rítus csak kialakult, s nem szilárdult meg annyira, hogy ellenállhasson a teljes politikai kisajátításnak. A politikai élet szereplői szakították meg a már-már természetesen és magától értetődően zajló folyamatot, olyannyira, hogy mások emiatt már az ünnep szükségességét, létjogosultságát is kétségbe vonták.

Nagy kérdés, hogy mennyire volt „vevő” a magyar kisebbség az ünnep rítusára, hisz ha a rítus megkonstruálásában nem is, de legitimizálásában - s így megerősítésében - lehetett volna markáns szerepe. Azt hiszem, abban, hogy március 15-e végül sem vált a vajdasági magyarság igazi ünnepévé, nemcsak a politikusok önzésének volt döntő szerepe, hanem a vajdasági magyarság alacsony intenzitású nemzeti identitásának is. És nem utolsósorban talán annak is, hogy március 15-e nem munkaszüneti nap. Márpedig az igazi ünnepnek minden jegyében el kell különülnie a hétköznapoktól, a munka világától. Az egykori Jugoszlávia ünnepei leginkább kétnaposak voltak, a hétvégével összekapcsolva olykor öt munkaszüneti napot is kitettek, amelyek elsősorban pihenésre, s nem (kikényszerített) ünneplésre szolgáltak. Márpedig ha az emberek megszokják ezt, nehéz átállniuk, főleg, ha a formai oldal nem felel meg „ünneplési” szokásaiknak.

Március 15-e integratív ünnepnek indult a vajdasági magyarok körében, s a sajtó lényegében funkcionálisan hozzá tudott ehhez járulni 1993-94-ben. A múlt beemelése sikeresnek bizonyult a tekintetben, hogy a narratív konstrukció igyekezett meghatározni egyén és közösség morális és politikai diszpozícióját. A normatív hatású elbeszélés azonban nem rendelkezett azzal az autoritással, hogy felülemelkedjen a pártokon. Ez óhatatlanul visszahatott magára az ünnepre is. Mi több, a sajtó helyzetelemzésében leginkább az egykori és az aktuális szituáció végzetesnek bizonyult, illetve ítélt lépéseinek analogizálása került központi helyre. Márpedig a kudarcok szem előtt tartásával nehéz olyan magasztosan ünnepelni, mint ahogyan azt a kezdeti időszakban elképzelték, s a középső periódusban lényegét tekintve meg is valósították (a „konzervatív” publicisztika folyamatosan visszatérő eleme a negatív előjelű prófécia; az elfogyás rémének felidézése, a riogató - még ha demográfiai szempontból nézve a kisebbség eltűnése valóban bekövetkezhet is). Pesszimizmian ünnepelni azonban nemigen lehet. Az ünnepléshez optimista életszemlélet kell, mint Mircea Eliade írja.⁹ Szerinte „a primitív ősvallások hívői az ősi tettek állandó ismétlésével és a mitikus istenek által szentté avatott idő felelevenítésével nem pesszimista világszemléletre tesznek szert, ellenkezőleg, a gyakori visszatérés a szent forráshoz a megsemmisülés, a halál előli menekülést jelenti számukra”. Nem szabad elhallgatnunk, hogy Eliade szerint „megváltozik a helyzet, amikor a kozmikus vallásosság értelme zavarossá válik”, ám - a mannheimi tézisre visszautalva - a strukturális hasonlóságok megmaradtak a nemzeti ünnepek esetében is, s éppen március 15-e „szent ünnepe” tekinthető ugyanolyannak, hisz itt is hősi tettek felelevenítéséről van szó, még ha az aktorok nem is istenek, hanem egykor létezett hősök.¹⁰ Ezt a feltételezést támasztja alá a már említett bellahi koncepció is (a nemzeti ünnep mint civil vallás). Különös jelentősége lehetett volna március 15-e felelevenítésének a vajdasági magyarok körében, kiknél a visszatérés március 15-e „szent forrásához” talán ugyanígy lehetőséget kínált volna a megsemmisüléstől való meneküléshez, mert tudjuk, hogy e magyar kisebbség még nagyobb epidemológiai válságban van, mint a magyarországi társadalom.

„Ünnepelünk, tehát vagyunk” - parafrázálhatjuk a descartesi gondolatot, mert az ünnep léte a közösség meglétét bizonyítja. Jósolni persze nem tudunk, ezért csak megkérdezzük, vajon az, hogy nem sikerült visszatérni a „szent forráshoz”, mennyire tekinthető a vajdasági magyar kisebbség elfogyása előjelének. Mert a „ha már ünnepelni sem tudunk, akkor ne is ünnepeljünk” problematikája az eliadei éltetőoptimizmus-koncepció szerint ilyen előjelnek tekinthető.

JEGYZETEK

* E tanulmány megírásához nyújtott segítségéért köszönetet mondok Némedi Dénesnek.

1 A VMDK 1989 végén a vajdasági magyarok érdekvédelmi szervezeteként alakult meg, majd párttá formálódott. A belső harc - egy pénzügyi botrány folyamán - odáig fajult, hogy az 1994-ben megtartott tisztújító közgyűlésen kettészakadt a párt, s a kilépők megalakították a VMSZ-t; mely a magyar többségű önkormányzatokban át is vette az irányítást.

2 Az alábbiakban Csigó Péter munkájára támaszkodom (1995. *augusztus huszadikának reprezentációja a napisajtóban*. Kézirat 1996).

3 Ilyesmit természetesen csak az a Rehák László írhatott, aki 1945-ben a *Magyar Szó* cenzoraként kezdte pályafutását, hogy aztán a főszerkesztői székbe kerüljön, élete végén pedig a VMSZ megbecsült tagjává legyen.

4 Arra, hogy a vajdasági magyarság nemzettudata milyen mértékben gyengült meg, nincsenek egzakt adatok, legfeljebb összehasonlítások, melyek arra utalnak, hogy a különböző régiók magyarsága közül a jugoszláviaiaké a legalacsonyabb szintű. Természetesen arra vonatkozóan sincs adat, milyen mértékben feledte el a vajdasági magyarság „kollektív tudata” március 15-e ünnepét. Ám ha esszét írnék, nyugodtan hivatkozhatnék erős bizonyíték gyanánt az én esetemre: falum, a teljes mértékben magyarok lakta Kishegyes határában vívták meg a szabadságharc utolsó győztes csatáját 1849. július 14-én. Ám én erről 1989 nyarán hallottam először, úgy, hogy a helyi ifjúsági lapban egyik szerkesztő társam cikket írt arról, hogy illene

visszahelyezni a csata emlékére állított emlékművet, melyet a bevonuló szerb királyi csapatok döntöttek le az első világháború végén.

5 Lásd Joseph R. Gusfield és Jerzy Michalowich áttekintését: Világi rítusok. *Szociológiai Figyelő* 89/2.

6 Mannheim Károly: *A gondolkodás struktúrái*. Atlantisz, Budapest 1995.

7 Pierre Bourdieu: Az identitás és a reprezentáció. *Szociológiai Figyelő* 1985/1.

8 Lényegében ugyanez ismétlődött meg a millicentenáriumi ünnepeknél is: a VMSZ a maga „uralta településeken, míg a VMDK Újvidéken és a Bánátban, az aracsai pusztatemplomnál ünnepelt.

9 Mircea Eliade: A szent idő és a mítoszok. *Új Symposion* no. 214. 1983. február.

10 Ugyanez áll a millicentenáriumi ünnepekre is.

GYÖRGY HORVÁTH

The Representation of March 15 in the Hungarian Press of Voivodina

We may paraphrase Descartes famous statement thus we celebrate therefore we are. Since the political changes of 1988-1989 the commemoration of March 15, the greatest Hungarian national festival, has taken on a rather peculiar role among the Hungarian minority of Voivodina. Ever since the political transformations began the Hungarian minority press has been trying to utilize this national day to contribute to the creation of unity within the ranks of the minority, as well as to articulate this unity through reporting on the celebrations. March 15 was thus to be an integrative festival among the Hungarians of Voivodina, and in 1993-94 the press successfully contributed to this. However, (the normative narratives of the newspapers did not have the authority to rise above party politics, and the celebration and festival became an area of political contestation within the ranks of the minority.